

Kasvatuksen historian tutkimus – ollako vai eikö olla

Prologi

KASVATUSTIETEEN LAITOKSENA toimivan koulutalon perinnettä knoudattaen pidän jäähyväisluennon (* luentosalin kateederilta eli puhujakorokkeelta. Siihen liittyy sanonta “ex cathedra”, joka tarkoittaa suomeksi vapaasti käännettynä punnittua puhetta.

Kuitenkin jäähyväisluennon vaikeus on siinä, että olen ollut 35 vuotta yliopistolaitoksen palveluksessa. On ollut vaikea valita ne teemat, jotka otetaan mukaan luentoon, mutta yrittänyttä ei laiteta.

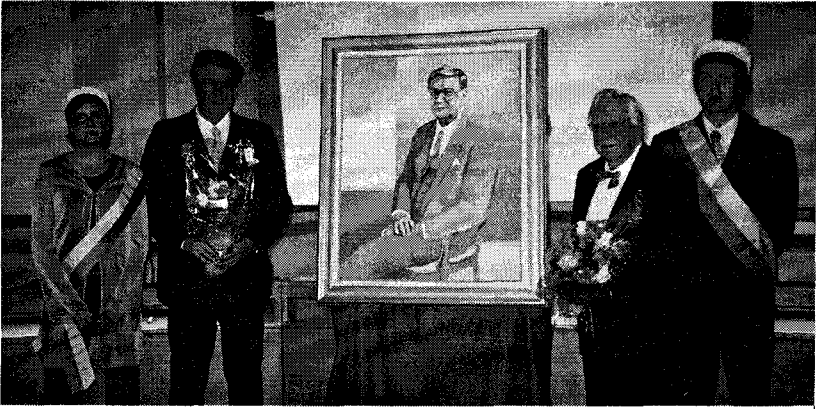
Koordinaatit

JOTTA LUENNON lähtökohtana olevaan kysymykseen voisi vastata, on tarkasteltava kasvatuksen historian tutkimusta useasta näkökulmasta. Se edellyttää kasvatuksen historian kiinnittämistä tieteelliseen taustaan. Mitkä ovat koordinaatit?

Kasvatuksen historian tutkimus miellettiin aikaisemmin ja osin nykyään kouluhistorian tutkimukseksi. Niin koulun kuin koulutuksenkin tehtävänä on kulttuurin siirtäminen seuraavalle sukupolvelle, tässä kulttuuri ymmärrettynä uskonnon, tieteen ja taiteen laajaksi kokonaisuudeksi. Se merkitsee, että kasvatuksen historia on luettavissa kulttuuritieteeksi.

Toinen lähtökohta on, että kasvatusta tapahtuu aina jossakin viitekehässä tai kontekstissa, jota tavallisesti nimitetään yhteiskunnalliseksi. Tästä johtuu, että kasvatuksen historia luetaan usein yhteiskuntatieteiden joukkoon, koska sosialisatioprosessi on kaikessa

(* Jäähyväisluento pidettiin 9.12.2003 ja tämä artikkeli laadittiin sen pohjalta.

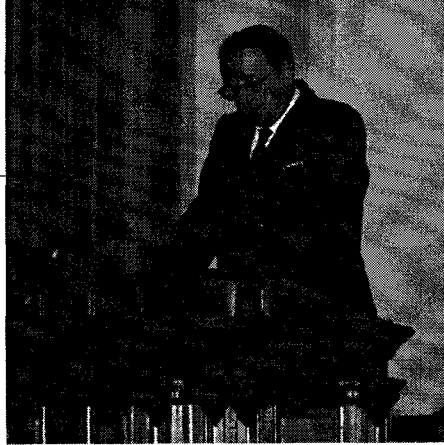
Professori Martti T. Kuikka vastapaljastetun muotokuvansa vieressä yhdessä taiteilija Lasse Marttisen kanssa

koulutuksessa hyvin keskeinen elementti. Samalla voi viitekehyyksiksi valita myös filosofian kontekstin, jota kasvatustieteiksi tavallisesti kutsutaan.

Kolmas lähtökohta kasvatuksen historiassa on humanistinen. Me tutkimme ihmisen toimintaa, olemusta, olemassaoloa, elämänhallintaa jne. Toisin sanoen kysymyksessä on ihmisen kasvun ja kasvatuksen historia. Itsekasvatuksen historian tutkimus on jäänyt vähemmälle, vaikka antiikissa itsekasvatus oli hyvin arvostettu asia ja joidenkin humanistien mielestä ainoa oikea kasvatuksen lähtökohta ja tavoite. Tällä tavoin kasvatuksen historia ja sen tutkimus on osa humanistisia tieteitä.

Neljäs lähtökohta kasvatuksen historian tutkimuksessa näkyy siinä, miten ihmisten käyttäytymistä on pyritty muuttamaan koulutuksessa hyvinkin erilaisten tai vastakkaisten arvojen suuntaan. Koulutuksessa on ollut normatiivinen tavoite. Näin tullaan lähelle tiedekunnan hallinnollista ratkaisua 1.1.2004, jolloin kasvatustiede ja samalla kasvatuksen historia luetaan käyttäytymistieteisiin. On syytä kysyä, mihin perustuu käyttäytymisen muuttaminen, kun säädetään esimerkiksi koululakeja. Kysymys on tutkimuksen arvoinen asia.

Muotokuvatoimikunnan
puheenjohtaja FT,
kouluneuvos
Jouko Kauranne

Edellä mainitut neljä näkökulmaa osoittavat, että kasvatuksen historialla on läheiset yhteydet muihin tiedeyhteisön jäseniin, voisi sanoa sen olevan osa perheyhteisöä.

Paradigmajännitteet

KASVATUSTIETEEN LAITOS perustettiin vuonna 1955 eli laitos täyttää kohta 50 vuotta, murroksen jännitteet ovat näkyvissä, onhan niillä pitkä historia. Kasvatustieteen tutkimuksen ja opetuksen ensimmäinen yliopistollinen professorin virka perustettiin Helsingin yliopistoon vuonna 1852. Kun seuraa edellä mainittuja koordinaattoreita, voi sanoa, että humanistinen ja filosofinen viitekehys näkyi selvästi 1800-luvulla Stenbäckin, Snellmanin ja Cleven kasvatustieteellisyksikössä. 1900-luvulla se sai rinnalleen niin sanotun positivistisen paradigman tai niin sanotun empiirisen kasvatustieteen, kuten asia myös määritetään. Se näkyi niin kasvatustieteellisen ja kehityspsykologian kuin sosiologian tutkimuksen laajentumisessa kasvatustieteen alueella. Näin muodostuivat paradigmaattiset jännitteet, jotka jäivät elämään omaa elämäänsä. Sitä pyrittiin purkamaan kahta tietä.

Toinen tie oli tutkimuksen suuntaaminen kasvatuksen teoreettisiin perusteisiin kuten Hollon ja Ahlmanin tuotannossa ja toinen tie oli kasvatuksen historian tutkimus. Siitä esimerkkinä mainittakoon Aukusti Salon väitöskirja vuodelta 1939, jossa hän pyrki laajan lähdeaineiston

perusteella paneutumaan varhaiskasvatuksen ja alkuopetuksen historiaan Uno Cygnaeuksen näkökulmasta. Jännitteet jatkuivat vuoden 1945 jälkeen. Sotien jälkeinen yhteiskunnan rakentaminen merkitsi haastetta myös koulutukselle ja sen tutkimukselle, millainen koulu-laitos tulisi rakentaa uudelle sukupolvelle. Kysymys melloi keskustelussa 20 vuotta, ennen kuin rakenteellisia ratkaisuja tehtiin.

Kasvatuksen historian professorit

KASVATUSTIETEEN LAITOS muotoutui vuoden 1955 jälkeen professori Matti Koskenniemen suuntaviivojen mukaan. Silloista laaja-alaisuutta kuvastaa se, että kasvatuksen historia oli yksi osa tutkintovaatimuksia ja kasvatuksen historian tutkijoita tuettiin. Vuonna 1961 Eelis Aurola väitteli aiheesta *Suomen tehtaankoulut 1639–1881*. Aurolan väitöskirja on merkittävä siinä mielessä, koska se valaisee kansallista kouluhistoriaa tilanteessa, jossa ulkomainen pääoma tuli Suomeen. Perustettiin tehtaita, joiden omistajat pyrkivät edistämään paikkakunnan sivistyspyrkimyksiä perustamalla tehtaankouluja eli kansakouluja ja tukemalla muutakin sivistystyötä muun muassa kirjojen avulla. Aurolan tutkimus sai syksyllä 2003 jatkoa, kun valmistui erinomainen opinnäyte Kotkan ja Kymen alueen tehtaankoulujen historiasta. Tekijän sukujuuret johtavat Norjaan, josta tehtaiden omistajat toivat työväkeä Kotkaan.

Kasvatuksen historian 1960-lukuun kuuluvat eittämättä professori Karl Bruhnin oppikirjat. kasvatopsykologian ja didaktiikan ohella hänen mielenkiintonsa suuntautui kasvatuksen historiaan. Näin ilmestyi vuonna 1962 *“Kasvatusopin historian kehityslinjoja”* ja vuonna 1968 *“1900-luvun pedagogisia virtauksia”*. Teokset julkaistiin ruotsiksi ja suomeksi. Ne muodostuivat pian klassikoiksi.

Kiivaan koulutuspoliittisen keskustelun aikana 1960-luvulla ilmestyi kolme väitöskirjaa uskonnonopetuksesta. Kalevi Tamminen keskittyi kansakoulun uskonnon opetussuunnitelman kehitykseen väitöskirjoissaan vuonna 1967, joista ensimmäinen käsitti vuodet 1898–1912 ja toinen 1912–1939. Taimo Iisalo väitteli vuotta myöhemmin *Suo-*

men koulujen uskonnonopetuksesta 1843–1883. Nämä väitöskirjat arvioitiin erittäin korkeilla arvosanoilla.

Paitsi tutkintovaatimuksia ja väitöskirjoja kasvatustieteen laitoksella vakiinnutettiin kasvatuksen historian tutkimus. Eelis Aurola nimitettiin dosentiksi 17.2.1965 ja samaan aikaan hän aloitti apulaisprofessorin viran hoidon. Eelis Aurolan apulaisprofessorin viranalaksi muotoutui juuri kasvatuksen historia.

Aurolan väitöskirja tehtaankouluista oli merkittävä maamme kansanopetuksen historian kannalta. Toinen aluevaltaus, jonka Aurola teki tutkimuksellaan, kohdistui Venäjän koulutuspolitiikkaan 1800-luvulla. Hänen tutkimuksensa *Venäjän koululaitos ja Uno Cygnaeus* vuonna 1969 avasi toisenlaisen näkökulman. Siihen saakka maamme koululaitosta ja Uno Cygnaeusta oli tarkasteltu enemmän kansallisen kulttuurin näkökulmasta suomalaisessa historiankirjoituksessa. Sen sijaan Aurola kiinnitti huomiota Venäjän koulutuspolitiikkaan eli silloiseen valtakunnalliseen politiikan viittekehukseen. Vaati melkoista sitkeyttä saada asiakirjoja käyttöönsä Leningradin arkistoista 1950- ja 1960-luvuilla. Lähteiden saaminen ei ollut mitään ilmaista, kuten Aurola kerran kertoi. Hintaa oli mahdoton, mutta ei liian suuri.

Aurola painotti näkökulmaa, jossa Suomi asetetaan yhdeksi Venäjän osaksi koululaitoksen kehittämisessä. Tämän näkökulman esille tuominen merkitsee oman käsitykseni mukaan sitä, että sopii ihmetellä, miten silloisista poliittisista reunaehdoista huolimatta suomalaisen kansakoulun historia on yksi suomalaisen yhteiskunnan menestystarinoista. Sen antama yleissivistys tai niin kuin nykyisin muodikkaasti sanotaan henkinen pääoma antoi mahdollisuuden jatkaa oppikoulussa, kansanopistossa, työväenopistossa ja erilaisissa ammatillisissa oppilaitoksissa. Kansakoulu antoi perustan myös poliittiseen toimintaan, kansakoulun luku- ja kirjoitustaito loivat pohjaa yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen lehdistön ja aktiivisen osallistumisen tietä niin kunnanvaltuustossa kuin valtiopäivillä ja eri puolueissa. Tässä olisi-kin yksi jatkotutkimuksen paikka, miten kansakoulu levisi Venäjän muihin osiin, tuliko niistä menestystarinoita vai ei.

Eelis Aurola toimi aktiivisesti Suomen Kouluhistoriallisessa Seurassa julkaisemalla sen vuosikirjassa lukuisia artikkeleita Uno Cygnaeuksesta ja Pietarin kouluolojen historiasta 1840- ja 1850-luvuilta ja olemalla mukana vuosikirjan toimituskunnassa.

Eelis Aurolan jälkeen viranhaltijaksi valittiin professori Taimo Iisalo vuonna 1974. Sitä ennen hän oli ollut viranhoitaja. Väitöskirjan jälkeen Iisalo suuntautui maamme koulutusjärjestelmän historiaan. Vuonna 1973 ilmestyi *“Suomen reaalkoulut vuosina 1860–84”* sekä *“Väliasteen koulu maassamme vuosina 1860–1884”* ja kahta vuotta myöhemmin *“Keskikoulun toteuttamisvaihe Suomessa”*. Viimeksi mainitut on julkaistu laitoksen omassa sarjassa. Vuonna 1984 ilmestyi *“Suomen oppikoulujen opetussuunnitelma vuosina 1890–1920”*, joka täydentää merkittävästi Kyösti Kiuasmaan oppikoulun yleishistoriaa vuodelta 1980. Tälle alueelle kuuluu myös Iisaloon kouluhistorian alalta tehty, vuonna 1988 julkaistu yliopistollinen kurssikirja *“Kansanopetuksen vaiheita”*. Oppikouluhistorian ohella Iisalo on paneutunut tieteenhistoriaan eli kasvatustieteen historiaan vuosina 1979 ja 1980 julkaisemissaan tutkimuksissa. Hän on niitä harvoja tutkijoita tällä saralla.

Taimo Iisaloon jälkeen toimi viranhoitajana professori Veli Nurmi. Myös hänen väitöskirjansa vuodelta 1964 on kasvatuksen historian tutkimusta: *“Maamme seminaarien varsinaisen opettajankoulutuksen synty ja kehittyminen viime vuosisadalla I–II”*. Siinä opettajankoulutus asettuu keskieuropalaiseen pedagogiseen viitekehykseen. Suomalaisille oli tuolloin tärkeää saada omaan maahan opettajankoulutus niin kansakoulunopettajille kuin oppikoulunopettajille. Opettajankoulutuksen historia muodostuikin yhdeksi Veli Nurmen tutkimusten pääalueeksi. Se näkyy vuonna 1979 julkaistussa teoksessa *“Opettajankoulutuksen tähänastinen kehitys”* ja vuonna 1990 ilmestyneessä *“Maamme opettajakorkeakoulut”* sekä vuonna 1995 julki tulleessa *“Suomen kansakouluopettajaseminaarien historia”*. Toinen tutkimuksen alue on koulujärjestelmän kehitys, sen uudistaminen ja opetushallinto vuodelta 1985. Kolmas alue on henkilöhistoria, joka näkyy selvimmin Uno Cygnaeuksen elämäkerrassa vuodelta 1988.

Mitä yhteistä edellä mainituilla viranhaltijoilla on? Kaikilla on opettajantutkinto ja väitöskirja kasvatuksen historian alalta. Kaikki ovat toimineet opettajina niin koululaitoksessa kuin yliopistossa. Ilmeisesti näillä seikoilla on ollut vaikutusta siihen, että tutkimukset keskittyivät juuri koululaitoksen historiaan.

Vuosi 1978 ja omat mietteet

KUN SITTEN syksyllä 1978 alkoi oma osuuteni kasvatuksen historian apulaisprofessorin virassa, se merkitsi minulle suurta kulttuuriympäristön muutosta. Savonlinnan opettajankoulutuslaitoksessa työhuoneeni ikkunasta oli näkynyt Olavinlinna, Savonlinnan vanha kaupunki, tori ja Saimaa eli historiaa keskiajalta nykypäiviin ja oopperajuhliin saakka. Fabianinkadun työhuoneen ikkunat olivat sisäpihalle, ja näköala ulottui urbaaniseen taustaan eli vastapäiseen seinään. Ei ihme, että vapaahetkinä mielelläni kävelin kauppatorin suuntaan.

Hajautettu malli

OLIN TOIMINUT kasvatustieteen laitoksessa dosenttina jo pari vuotta ja näin opetussuunnitelma oli tuttu. Varsinaisessa opetuksessa oli keskityttävä tiettyihin aiheisiin tai opintojaksoihin, kuten Raija Räihä minua ohjasi. Sen sijaan tutkimuksessa ja opinnäytetöissä oli tarkoitus levittää teemoja niin laajalti kuin mahdollista varhaiskasvatuksesta aikuiskoulutukseen, vapaaseen sivistystyöhön, ammatillisen koulutuksen historiaan jne. Samoin aikajänne olisi laaja lähtien 1000-luvulta ja päättyen lähihistoriaan. Oman laitoksen rinnalla hain yhteistyötä muista tiedekunnista ja yliopistoista.

Hajautettu malli liittyi 1970-luvun ilmapiiriin, jossa useat tekijät vaikuttivat siihen että kasvatuksen historia alkoi nousta uudelleen esille. Yksi niistä oli peruskoulujärjestelmään siirtyminen vuosina 1972–1978. Vuoden 1978 jälkeen oli aika hengähtää ja miettiä, mistä lähdettiin ja mitä oli tullut tehdyksi. Toisin sanoen koululaitos alkoi hakea juuriaan, koulut alkoivat viettää 50-, 75- ja 100-vuotisjuhlia, kirjoittaa ja julkaista omaa historiaansa. Juuret olivat syvemmällä kuin 1960-luvulla. Tätä historiaan suuntautumista tukivat osaltaan

silloinen kouluhallitus ja Opettajien Ammattijärjestö historian teoksillaan.

Toinen tekijä oli Helsingissä vuonna 1975 pidetty ETYK-kongressi. Se osaltaan avasi kansainvälistä ilmapiiriä. Sain vuonna 1977 kutsun Loccumiin, jonne Hampurin yliopisto järjesti kansainvälisen tutkijasymposiumin. Mukana oli paitsi Länsi- ja Itä-Saksasta myös Puolasta, Hollannista, Belgiasta ja Englannista kasvatuksen historian tutkijoita. Tämän symposiumin tuloksena muodostui työryhmä, jonka tehtävänä oli suunnitella silloista laaja-alaisempi tutkijoiden tapaaminen. Työryhmän aloitteesta syntyi parissa vuodessa kansainvälinen kasvatuksen historian tutkimuksen organisaatio (The International Standing Conference for the History of Education eli ISCHE), johon palaan myöhemmin. En tiedä, oliko mainituilla tapahtumilla vaikutusta, mutta samaan aikaan alettiin järjestää pohjoismaiden tutkijoiden kesken tutkijakonferensseja, ja osa tutkijoista oli myöhemmin mukana myös ISCHE:n toiminnassa.

Kolmas tekijä oli sukupolven vaihtuminen maamme kasvatustieteen professorikunnassa. Me nuoret halusimme yhteistyön jatkuvan, koska tunsimme hyvin toisemme eikä intriigit olleet rikkoneet välejä. Sen yhtenä konkreettisena muotona syntyivät vuonna 1979 Suomen Kasvatustieteellisen Seuran toimesta kasvatustieteen päivät. Ne kokosivat paitsi professoreita myös kasvatustieteen eri alojen tutkijoita yhteen. Kasvatuksen historian tutkijat saivat näin säännöllisen kokoontumispaikan, mikä on jatkunut vuosittaisena tähän syksyyn saakka.

Neljäs vaikuttava tekijä oli Suomen Kouluhistoriallisen Seuran toiminnan elpyminen vuonna 1982. Se merkitsi säännöllistä julkaisu-toimintaa ja samalla kuukausikokouksia sekä yhteyttä muihin tieteellisiin seuroihin ja organisaatioihin. Tieteellisten seurojen valtuuskunta ja Suomen tiedekustantajain liitto olivat keskeisiä yhteistyökumppaneita.

Viides vastaus hajautettuun malliin on, että Suomi on pieni maa. Olisi kohtuutonta henkisen pääoman tuhlausta, elleimme olisi verkostoituneet kasvatuksen historian tutkimuksen alueella.

Miten hajautettu malli on toteutunut?

YKSI SELKEÄ esimerkki on jatkokoulutus. Olen ollut tähän saakka yli 70 jatko-opiskelijan opinnäytetyössä eli lisensiaattityössä tai väitöskirjassa milloin ohjaajana, lausunnonantajana, esitarkastajana tai opponenttina. Se alkoi vuonna 1979 Timo Totron ja Aimo Peltosen väitöskirjoista ja jatkui vähää myöhemmin Kai R. Lehtosen, Hannele Riekkisen ja Antti Lappalaisen väitöskirjoilla. Kuluvaan vuoteen (2003) ovat kuuluneet Airikki Pousin ja Oili Parjon väitöskirjat sekä Kerttu Mäkelän ja Aatu Moilasen lisensiaattitutkinnot. Opinnäytteet jatkuvat ensi perjantaina (12.12.2003) Pauli Arolan väitöskirjalla. Kokonaisuus on ollut mielenkiintoista tieteellistä työtä, keskustelua tieteen perusteita myöten.

Keitä nuo yli 70 lisensiaattia ja tohtoria ovat olleet? Osa heistä on kasvatustieteen laitoksen väkeä, suurin osa löytyy muista tiedekunnista ja yliopistoista, ammattikorkeakouluista, normaalikouluista, peruskoulusta tai lukiosta. He ovat vahvistaneet omaa ammattitaitoaan, omaa identiteettiään ja itseluottamustaan jatkotutkinnollaan ja tutkimuksellaan. Heistä ei tullut työttömiä tohtoreita, koska he opiskelivat virkansa ohella.

Näin toteutui yliopiston niin sanottu kolmas tehtävä, josta nyt paljon puhutaan. Yliopiston tulee toimia vuorovaikutuksessa ympäröivän yhteiskunnan kanssa ja tukea aineellista kehitystä. Välitön vaikutus näkyy lisensiaattien ja tohtoreiden omassa työssä. Osa edellä mainituista jatko-opiskelijoista lähti aikoinaan avoimen yliopiston kasvatustieteen opinnoissa approbatur-arvosanan suorittamisesta liikkeelle. On ollut oman yliopistoaikani suuria hetkiä seurata opiskelijan suorittavan perustutkinnon ja jatkavan kohti väitöskirjaa. Sitkeys palikitaan tohtorin tutkinnossa ja saavuttaa kauniin päätöksen juhlassa promootiossa. Meillä eikä maallamme ole varaa hukata yhtään

potentiaalista jatko-opiskelijaa. Se on koulutuksellisen tasa-arvon toteutumista. Siksi avoin yliopisto on erittäin tärkeä osa yliopistoa.

Kasvatuksen historian kansainvälinen kehitys

ISCHE:N SYNTY 1980-luvun taitteessa oli merkki kasvatuksen historian uudesta tulemisesta. Edellä kerroin vuoden 1977 Loccumien kokouksesta, jonka Hampurin yliopisto järjesti. Siellä oli monta mielenkiintoista tutkimusteemaa, ja yksi niitä oli, miten koulutus lähti liikkeelle Saksan eri miehitysvyöhykkeillä 1945 jälkeen. Miten miehittäjät olivat kiinnostuneita koulujen ja yleensä koulutuksen järjestämisestä eri sektoreilla? Tutkimusraportit ovat sittemmin ilmestyneet.

Loccumien kokouksen merkitys oli kansainvälisen yhteistyön uudelleen järjestäytyminen kasvatuksen historian alueella. Itse olen ollut mukana 17 kongressissa 1980- ja 1990-luvuilla sekä viimeksi vuonna 2002 Pariisissa. Kongressit on järjestetty Euroopan eri maissa, 1990-luvun lopulla myös Australiassa. Meitä suomalaisia on ollut mukana muun muassa Paavo Päivänsalo, Mikko Ojala, Jouko Kauvanne, Irina Buchberger, Elise Lujala, Sirkka Ahonen, Saara Hakaste, Anja Heikkinen ja Jari Salminen. Vähitellen osanottajia on ollut myös muista Pohjoismaista. The Executive Committee of ISCHE on vastannut organisaation käytännön toiminnan järjestämisestä. Minut valittiin sen jäseneksi kaudeksi 1988–90, myöhemmin saimme jäsenen myös Tanskasta ja viimeksi Ruotsista professori Daniel Lindmark. Oslon yliopisto ja Norjan kouluhistoriallinen seura järjestivät kongressin Oslossa vuonna 1989.

1980-luvulla poliittinen jako lännen ja idän välillä näkyi edellä mainitussa toimeenpanevassa komiteassa, jossa kummaltakin puolelta tuli olla yhtä monta jäsentä. Se osaltaan vaikeutti koko järjestön toimintaa, mutta tilanne muuttui vähitellen.

Kun Joensuun yliopisto yhdessä tieteellisten seurojen kanssa sai järjestettäväkseen kongressin vuonna 1988, oli perestroika jo näkyvisä. Jopa TV2 oli kiinnostunut asiasta ja lähetti kuvausryhmän pai-

kalle. Toimittajat olivat kuitenkin pettyneitä joutessaan haastattelemaan suomalaisia osanottajia, kun Neuvostoliitosta ei paikalla ollut ketään. Jälkeenpäin kuultu selitys oli, ettei heillä ollut rahaa matkustaa Suomeen; liian pitkä matka Neuvostoliitosta.

Mikä on ISCHE:n merkitys kasvatuksen historian tutkimuksessa? Hyvin keskeinen tavoite on ollut nuorten tutkijoiden saaminen kansainväliseen toimintaan. Heidän osuutensa on vähitellen kasvanut, joskin tähän tavoitteeseen alettiin päästä vasta 1990-luvulla. Esimerkiksi Pariisin kongressissa 2002 saman vuoden keväällä väitellyt Jari Salminen oli kertomassa väitöskirjansa tuloksista.

Toinen merkitys on tutkijaryhmien muodostuminen kongressin pääteeman pohjalta. Vuonna 1982 aiheena oli varhaiskasvatuksen historia. Siitä muodostui oma itsenäinen ryhmä, joka jatkui vuoden 2000 taitteeseen saakka. Mukana tässä ryhmässä oli professori Mikko Ojala. Vähää myöhemmin muodostui valistuksen ajan koulutusta käsittelevä 20–25 tutkijan ryhmä, joka toi mukanaan yhteisiä projekteja ja julkaisuja.

Kun tarkastelee ISCHE:n kongressien osanottajaluetteloa, voi havaita, miten monelta tieteenalalta tulee edustajia mukaan kasvatuksen historian tutkimukseen: kasvatustieteen ohella sosiologia, teologia, arkeologia, kirjallisuustiede, historia, filosofia, filologia jne. Kongressit antavat mahdollisuuden monitieteiseen näkökulmaan.

Edellä kerrottujen yleisten puitteiden jälkeen voisin ottaa esille niitä yllätyksiä ja yksityiskohtia, joita kongressit toivat mukanaan. Yksi niistä on kotikasvatuksen historia. Italialaiset tutkijat kysyivät, millainen oli kotikasvatus 2000 vuotta sitten Roomassa. Lähdeaineistona on sekä antiikin tekstejä että arkeologian esineellistä aineistoa. Mitä Pompeijin kaivaukset tuovat esiin kotikasvatuksesta? Keitä kävi perhelipulla katsomassa Roomassa Kolosseumilla gladiaattoreiden näytöstä? Millaisista arvoista se kertoo? Muutamia vuosia sitten lähti liikkeelle opinnäytetyö aiheesta kotikasvatus Suomessa 1000 vuotta sitten, mutta se jäi valitettavasti kesken.

Toinen esimerkki on Birminghamin kongressista vuodelta 2001. Englantilaisen osanottajan aiheena oli koulunkäynti ja kouluopetus II maailmansodan aikana Englannissa. Miten opetus järjestettiin jatkuvien pommitusten keskeyttäessä koulutyön? Samassa ryhmässä oli saksalaisia osanottajia, entisen vihollismaan jäseniä. Liennytyks oli tapahtunut, keskustelu oli asiallista.

Kolmas esimerkki kuvastaa koulunkäyntiä eri maissa. Yleensä kansainvälisestä kongressin temasta huolimatta monet esitelmät olivat rakentuneet kansallisen lähdeaineiston ympärille. Vuonna 2001 aiheena oli koulurakentaminen ja koulun imago. Omassa esitelmässäni kerroin, miten Suomessa rakennettiin puusta useimmat kansakoulut 1900-luvun taitteessa, sillä puuta suosittiin kotimaisena rakennusaineena. Esitelmäni päättyi kuvaukseen suomalaisesta maalaiskoulusta, joka sijaitsee järven rannalla, mitä täydensi esitykseen liittynyt diakuva aiheesta. Seuraavan esitelmän pitäjä oli Etelä-Afrikasta. Hän viittasi siihen, miten hänen maassaan suuri osa koululaisen ajasta saattaa kuluu vedenhakemiseen. Koulurakennuksista ei ole tietoaakaan, usein sitä korvaa vain avoin katos. Näin erilaista on kouluympäristö.

ISCHE:n kongressit ovat olleet samalla kulttuurimatkoja ja tutustumista kulttuurikaupunkeihin. Yksi mieleen jääneistä oli Espanjan Salamancan, jonka kampuksella on kolme yliopistoa lähellä. Osa meistä oli majoitettu nunnaluostariin, mikä oli varsin eksoottinen kokemus. Kun Madridissa oli viiden tähden hotelli yöpymispaikkana, huone luostarissa oli erilainen. Sänky oli puoli metriä liian lyhyt, varsin kapea ja keskeltä taipuisa. Kolmannen yön jälkeen selkäni oli siinä kunnossa, että mielelläni lähdin paluumatkalle. Sinänsä oli mielenkiintoista elää muutama päivä keskellä erilaista kulttuuria. Luostari on niin kulttuuri- kuin oppimisympäristö, jos tuo sana on nyt paikallaan.

Neljäs esimerkki on vuodelta 1982 Budapestistä. Siellä yliopisto ja kirkko on rakennettu siten, että niillä on yhteinen seinä, tuskin lähempää fyysistä yhteyttä voi olla. Mitä se taas kertoo unkarilaisesta

yliopistohistoriasta, voi hyvin päätellä. Totuutta lähestyttiin niin tieteen kuin uskonnon puolelta.

Perestroikan seurauksena alkoi tulla esiin sellaisia uusia aiheita ja arvojärjestelmiä, jotka olivat olleet pinnan alla. Vuonna 1996 venäläinen osanottaja piti esitelmän uskonnonopetuksesta Venäjän kouluissa, joten siellä oltiin siirtymässä yhtenäisyydestä erilaisuuteen. Näin ISCHE:n kongressien esitelmät heijastelivat samalla yhteiskunnallista ja ideologista muutosta ja olivat tavallaan muutoksen yksi näyteikkuna. Kongressien varsinainen työskentely tapahtui teemaryhmitäin, eivätkä poliittiset tai uskonnolliset erot juuri vaikeuttaneet keskustelua. Tosin perestroikasta huolimatta pinnan alla kupli. Kun Krakovan kongressissa vuonna 1997 yliopiston rehtori puhui toiminnan vapaudesta, hän sai vastaanansa puheenvuoron, jossa todettiin, ettei mikään Itä-Euroopassa ole muuttunut.

ISCHE:n kongressin osanottajat ovat edustaneet yli 30 maan yliopistoja kaikista maanosista. Kun lähes 250 tutkijan joukko kokoontuu vuosittain kongressiin, se antaa selkeän kuvan, missä kasvatuksen historian tutkimus liikkuu. Yhteinen kongressiteema tuo vertaillevan kasvatustieteen näkökulman, sillä hyvin usein yleisaihetta käsitellään esitelmissä myös omasta kansallisesta näkökulmasta.

Kaksi teesiä

ONKO HISTORIA vain menemistä selkä edellä tulevaisuuteen, vai koskettaako se nykyhetken ja tulevaisuuden ongelmia? Kasvatuksen historia kertoo osaltaan samoista ongelmista, jotka ovat nyt ratkaistavina ja joihin on haettu ratkaisua aikaisemminkin. Samat kysymykset kertaantuvat ja tietyt mallit toimivat kehityksen esteinä. Otan seuraavassa kaksi esimerkkiä.

Ensimmäinen teesi: Onko yleissivistävän koulun opetussuunnitelmien kehittämisessä unohdettu peruskysymykset?

Kun tarkastellaan vuosien 1866–2003 yleissivistävän koulun opetussuunnitelmia, voi helposti huomata, miten kansallinen kulttuuri on

niihin vaikuttanut. Oppiaineiden nimikelista on pysynyt verraten samanlaisena, uusia oppiaineita on tullut vain muutama, toki oppiaineiden sisällöt ovat muuttuneet. Opetussuunnitelmat ovat vaikuttaneet opettajankoulutukseen, jonka tehtävänä on ollut kouluttaa osavia opettajia.

Kun nyt puhutaan globalisaatiosta yhtenä kansainvälisyyden ja Euroopan Unionin tekijänä, näyttää Suomessa monella olevan "sormi suussa". Euroopan Unionin yhtenä tarkoituksena oli säilyttää kansalliset piirteet koulutuksessa. Nyt linja on muuttunut; Bolognan sopimus on yksi esimerkki. Entisen erilaisuuden sijasta on pyrittävä yhtenäistymiseen. Rakenteellisen yhtenäisyyden ohella on löydettävä opetuksen ja oppiaineen ydinaines, joka mahdollisesti takaisi kansainvälisen yhteistoiminnan.

PISA-tutkimus osoitti, että suomalaiset oppilaat, nuo koulun asiakkaat, osaavat erinomaisesti lukea ja hallitsevat muitakin asioita hyvin. Mistä menestys johtuu? Tekijöinä on mainittu opetuskieli eli suomen ja ruotsin rakenne, hyvä opettajankoulutus, hyvät oppikirjat ja myönteinen koulutusilmasto. Jos näin on, on syytä esittää sama kysymys uudelleen, kuten Jyväskylän yliopiston opettajankoulutuksen 140-vuotisjuhlassa syksyllä 2003. Miksi meidän täytyy muuttaa opetussuunnitelmia? On löydetty keinot edetä ja kehittää, miksi ei jatketa samalla linjalla. Miksi tuhlataan miljoonia euroja uusiin oppikirjoihin, kun sama raha voitaisiin käyttää nykyisten suunnitelmien entistä parempaan toteuttamiseen ja ongelmien ratkaisemiseen. Jatkuva muutos on myytti, jota palvotaan korkeinta opetushallintoa myöten. Globalisaatiosta on tullut mantra, jota toistetaan koko ajan ilman sen määrittystä.

Kouluhistorian tutkimus on osoittanut, miten vaatimattomista oloista lähdettiin suomalaisten koulutuksessa ja missä nyt ollaan. On aika miettiä, mihin on kiire. Nykyiselle tilanteelle opetussuunnitelman kehittämisessä voidaan hakea vertailukohtaa kasvatuksen historiasta. Aikanaan antiikin Kreikassa elettiin kaupunkivaltioiden aikaa, ja kukin valtio kehitti oman koulutusjärjestelmänsä. Tunnetuimpia ovat

Ateenan ja Spartan mallit, Ateenan yksilöllisempi ja Spartan yhteisöllisempi. Elettiin helleenien aikaa. Kun kansainvälistyminen alkoi voimakkaasti vaikuttaa, jouduttiin miettimään myös koulua ja sen opetusta sekä millaisia ovat tulevaisuuden opetussuunnitelman perusteet. Silloin muotoutui kouluopetuksen pohjaksi "septem artes liberales" eli seitsemän vapaata taidetta. Siinä oli kaksi osaa: "trivium" ja "quadrivium". Trivium, jota kutsuttiin kolmen tien risteykseksi, on opetuksen perusta. Sen osat ovat grammatiikka, retoriikka ja dialektiikka. Ne johtavat samaan päämäärään. Quadrivium jatkaa edellisten pohjalta: musiikki, aritmetiikka, geometria ja tähtitiede. Näillä opetussuunnitelman "ydinaineilla" selvittiin pitkälle keskiajan kouluihin saakka. Kysymys kuuluu, mitkä ovat nykyajan trivium ja quadrivium, jotka muodostaisivat opetussuunnitelman perustan.

Toinen teesi: ottavatko menestyksen ennustajat yksilön huomioon?

MEILLÄ VAALITAAN erästä ikäluokat ja opintosuoritukset jakavaa kaavaa, jolla on ollut suuri vaikutus opiskelijoiden myöhemään elämään ja työhön. Tarkoitan tässä niin sanottua Gaussin käyrää, jota sovelletaan muun muassa ylioppilaskirjoituksiin; jokainen kirjoittajapolvi jaetaan approbatur-laudatur-tasoihin. Ylioppilastodistus arvosanoineen vaikuttaa korkeakouluvalintoihin, jotka yleensä rakentuvat näkemykselle, että ylioppilaskirjoituksissa menestyneet menestyvät myös korkeakouluopinnoissa. Hyvin harvoin asiaa pohditaan yksilön näkökulmasta. Kun opintoja pääsee aloittamaan 5–10 prosenttia hakeneista, moni innokas opiskelija jää ulkopuolelle. Ei myöskään pohdita sitä, että nykyinen lukio- ja ylioppilastutkintojärjestelmä on kuin moniottelu, jossa täytyy saavuttaa tietty tulos ennen kuin voi erikoistua. Useimmiten vasta erikoistuminen antaa lujan kestävän motivaation ja vie myönteiseen lopputulokseen. Kun aikanaan ilmoittauduin kansleri Palmenille virkanimityksen jälkeen, hän kysyi painokkaasti, voiko nuori lahjakas opiskelija edetä kasvatustieteessä nopeasti väitöskirjaan saakka.

Löytyy esimerkkejä, joissa ylioppilastodistus ei ole hyvä ennuste yliopisto-opinnoissa. Kuuden laudatur-arvosanan ylioppilas ei välttämättä etene väitöskirjan teossa sen nopeammin kuin muutkaan. Meillä on professoreita, joiden ylioppilastodistuksen yleisarvosana on approbatur. Yliopisto antoi heille mahdollisuuden erikoistua ja kehittää omia voimavarojaan keskittymällä yhdelle tieteenalalle, kun he ovat päässeet aloittamaan opintonsa. Suomi menestyy yksilöiden kautta, ja tarvitaan erilaisia yksilöitä. Vastaukseni teesiin on: Eivät ota.

Oma valinta

OLEN JOUTUNUT vastaamaan, miksi oma valintani kohdistui juuri kasvatuksen historiaan. Koulussa historia kiinnosti, mutta ei ollut lempiaineitani. Jyväskylän kasvatusopillisessa korkeakoulussa Martti H. Haavion ja H. Pohjolan-Pirhosen luennot antoivat erinomaiset virikkeet. Vuonna 1965 tein proseminarityön Uno Cygnaeuksen ajasta Pietarissa 1840-luvulla. Siitä syntyi riippuvuus 1800-luvun kouluhistoriaan. Eelis Aurola oli hyvin ratkaiseva apu Cygnaeuksen tutkimuksessa. Veli Nurmi opasti moniin keskeisiin arkistolähteisiin ja kannusti Sveitsin seminaarien tutkimukseen. Taimo Iisalon kanssa käytiin monet keskustelut väitöskirjan tiimoilta. Näin voisin todeta, että kaikki edeltäjäni ovat olleet minua ohjaamassa kasvatuksen historian tutkimuksen perimmäisiin kysymyksiin.

Voi luonnollisesti kysyä pätevyyttä hoitaa kasvatustieteen erityisesti kasvatuksen historian professorin virkaa. Voisin vastata samalla tavalla kuin Turussa viime vuoden joulukuussa, kun kurssitoverieni kanssa kävimme onnittelemassa Jukka Paarmaa hänen syntymäpäivänään. Sanoin onnitelupuheessa muun muassa "Meillä on yhtä hyvä koulutus kuin Suomen nykyisellä arkkipiispalla". Eiköhän sillä pätevyydellä selviää myös professorin virassa.

Jokainen on tavallaan jäävi arvioimaan uranvalintansa onnistuneisuutta. Oma käsitykseni perustuu 35 vuotta kestäneeseen korkeakoulun opettajana toimimiseen. Se on antanut monia mielenkiintoisia tehtäviä niin koti- kuin ulkomailla ja antanut monia yhteistyökump-

paneita näiden vuosien aikana. Ne ovat luoneet työlle mielekkään sisällön.

Ollako vai eikö olla?

SITTEN PROFESSORI Matti Koskenniemen päivien kasvatuksen historian tutkimus on saanut tukea ja tunnustusta kasvatustieteen laitoksen johtajien puolelta. Niin professorit Erkki Niskanen, Anna-Liisa Leino, Kari Nurmi kuin Hannele Niemi ovat edistäneet tätä aluetta. Voi sanoa, että kasvatuksen historian tutkimus on juurtunut laitoksen tutkimusperinteeseen lujasti. Kun tämän vuoden (2003) jatko-opiskelijoiden luetteloa katsoo, voi nyt vuoden lopussa nähdä, että kolme jatko-opiskelijaa on edennyt väitöskirjaan saakka, kolmas väitös on perjantaina 12.12.2003. Kaksi jatko-opiskelijaa on saanut lisensiaatin tutkinnon valmiiksi kuluvanana vuonna. Tämä on melkoinen määrä 26 opiskelijan listassa, ja lisää valmistuu ensi vuonna. Näin Eelis Auroalan, Taimo Iisalonen ja Veli Nurmen työ, jota olen jatkanut, on tuottanut merkittäviä tuloksia ja tuottaa tulevinakin vuosina, jos professorin virka jatkuu. Jatkokoulutuksen rinnalla kasvatuksen historian tutkimusmenetelmien luennoilla on viime lukuvuosina 2001–2003 ollut 20–60 opiskelijaa, vaikka opintojaksot eivät ole olleet pakolliset.

Suomen Kouluhistoriallinen Seura on tukenut kasvatuksen historian tutkimusta oman julkaisu- ja kokoustoiminnan myötä.

Edellä sanotun perusteella kuva kasvatuksen historian tutkimuksesta on hyvin myönteinen. Niin kansallinen kuin kansainvälinen yhteistyö on toiminut hyvin. Miksi sitten kysyä: ollako vai eikö olla?

Oma ajatukseni oli keväällä maaliskuussa 2003, että tässä tilaisuudessa voisin esitellä työtäni jatkavan kasvatuksen historian uuden professorin, jolle aukeaa alkaneen 2000-luvun mahdollisuudet. Mutta näin ei ole tapahtunut. Olen asiasta todella erittäin huolissani, ei vain kasvatuksen historian tutkimuksen kannalta, vaan vakiintuneesta kasvatuksen historian perusopetuksesta sekä jatko-opiskelijoiden

ja perustutkinto-opiskelijoiden opinnoista. jatko-opiskelijat ovat aktiivisesti kyselleet asiaa, mutta selkeitä vastauksia ei ole tullut heidän kertomansa mukaan. Professorin tehtäviä, jotka tunnen 29 vuoden ajalta, ei voida hoitaa tuntiopetuksena. Ainoa tie on kasvatuksen historian professorin viran auki julistaminen ja täyttäminen. Se takaa, että Eelis Aurolan, Taimo Iisalonen, Veli Nurmen ja oman työni eli kasvatuksen historian tutkimus ja opetus jatkuu keskeytymättä. Se on vähintään, mitä tässä tilaisuudessa voin toivoa. Avainasemassa on nyt niin kuin ennenkin kasvatustieteen laitos ja tiedekunta, joka muuttuu käyttäytymistieteelliseksi tiedekunnaksi vuoden 2004 alusta.

Kiitän tässä yhteydessä kasvatustieteellistä tiedekuntaa hyvästä yhteistyöstä. Monet asiat ovat sujuneet juohevasti. Kiitän samalla kaikkia kollegoja, joiden kanssa olen pisimmillään tehnyt yhteistyötä yli 40 vuoden ajan. Se on pitkä aika, mutta se on antanut paljon.

Kaikesta huolimatta olen optimistinen kasvatuksen historian tulevaisuudesta, vaikka vierellä väikkyä kysymys: ollako vai eikö olla.